

СВІТЛАНА БУРЦОВА
(Полтава)

АДАПТАЦІЯ ДИТИНИ ДО УМОВ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Досліджено окремі аспекти проблеми адаптації дитини до умов дошкільного навчального закладу. Визначено види адаптації та труднощі адаптаційного періоду

Ключові слова: адаптація дитини дошкільного віку, види адаптації, адаптованість, критерії адаптованості, труднощі адаптації.

Інтерес до проблеми адаптації дитини до дошкільного навчального закладу дедалі більше зростає, оскільки труднощі адаптаційного періоду призводять до довготривалих порушень емоційного стану дошкільнят. Прихід до дошкільного закладу пов'язаний для дитини з сильними стресовими переживаннями, які необхідно пом'якшити спільними зусиллями сім'ї та педагогів. Своєчасність створення належних умов, правильна організація життя та виховання – запорука повноцінного розвитку здорової від народження дитини.

У зв'язку з цим мета нашої статті полягає в розкритті окремих аспектів проблеми адаптації дитини до умов дошкільного навчального закладу, а також визначенні видів адаптації та труднощів адаптаційного періоду

Вивчення літературних джерел доводить, що поняття адаптації вживається в кількох значеннях: сукупності реакцій пристосування людського суспільства до природного та соціального середовища; реакції окремої людини на зміни в навколишній дійсності та в значенні входження індивідів у різні соціальні ролі і загалом відображає основні закономірності, які забезпечують життєдіяльність та розвиток різних систем за взаємодії внутрішніх і зовнішніх умов їхнього існування.

У дослідженнях Т. Науменко визначено такі найзагальніші характеристики адаптації, які відрізняють її від інших процесів життєдіяльності: 1) адаптація – системний процес, спрямований на підтримку оптимального функціонування організму; 2) адаптація – результат функціонування системи; 3) адаптація забезпечує активність пристосування системи до неадекватних умов середовища за рахунок зміни самої системи, а не залучення та реалізація додаткових внутрішніх ресурсів (інформаційних, енергетичних та інших).

Під адаптацією в широкому значенні ми розуміємо процес ухвалення дитини в нове для неї середовище і пристосування до його умов. У вузькому ж значенні ми розуміємо процес активної взаємодії дошкільника з новим середовищем та можливість педагогічного керівництва цим процесом [2].

Адаптація дитини до нових суспільних відносин, удосконалення та розвиток її різнобічних комунікативних дій з іншими людьми та формування вміння спілкуватися – усе це є важливими передумовами міцного фізичного та психічного здоров'я й нормального розвитку особистості. Розвиток особистості дошкільника – не автоматичний процес, який реалізується сам по собі; він відбувається при активній участі самої дитини. Здатність установлювати і закріплювати міжособистісні контакти передбачає і здатність адаптуватися до соціального середовища в момент його зміни. Така здатність притаманна всім живим організмам, оскільки є необхідною для їх існування [5].

Ефективність процесу адаптації людини у значній мірі визначається успішністю її діяльності, а також збереженням фізичного і психічного здоров'я. Центральними для дітей дошкільного віку є фізіологічна, психічна, психологічна і соціальна адаптація [1]. Так, фізіологічна адаптація виявляється у стані здоров'я дитини. Якщо дитина легко пристосовується до навколишнього середовища, то вона рідко хворіє, а всі фізіологічні процеси проходять без ускладнень. Якщо дитина справляється з усіма вимогами дошкільної установи, але при цьому часто хворіє, то вважати дитину адаптованою до дошкільного навчального закладу не можна.

Психічна (психоемоційна) адаптація виражається в перебудові динамічного стереотипу особистості відповідно до нових вимог навколишнього середовища. Адаптовані діти перебувають у гарному настрої, у них високий рівень працездатності, відсутні невротичні реакції та афективна збудливість.

Психологічна адаптація полягає у психологічному пристосуванні дитини до змінених умов середовища та у виробленні моделі поведінки, адекватної до нових умов. Діти почувають себе комфортно, активно взаємодіють із дорослими та однолітками, включені у спільні ігри та образотворчу діяльність.

Соціальна адаптація виявляється у пристосуванні дитини до соціального середовища, яке передбачає взаємодію і поступове узгодження намірів обох сторін. Адаптація до соціуму виражається підкоренням індивідуальних бажань нормам та заборонам дошкільного навчального закладу. Важливо при цьому розуміти, що абсолютне підкорення індивідуальних потреб вимогам соціуму призводить до порушення інших видів адаптації. Адже соціальна адаптація – це стан гармонії між індивідом і соціальною дійсністю.

Слід розрізняти адаптацію як процес та адаптованість як результат цього процесу. Гарно адаптованою можна вважати дитину, у якої продуктивність діяльності, вміння насолоджуватися життям та психічна рівновага не порушені. Основними ознаками ефективною адаптованості можна вважати: адаптованість у сфері позаособистісних відносин, у якій дитина отримує знання, здобуває навички та вміння в різних видах діяльності; адаптованість у сфері особистісних стосунків, де встановлюються емоційно забарвлені відносини з іншими дітьми та дорослими. Критерії адаптованості можна поділити на зовнішні та внутрішні. Внутрішні критерії передбачають психоемоційну стабільність, відсутність стресового стану, відчуття тривоги та стану емоційно-психологічної напруги. Зовнішні критерії відображають відповідність реальної поведінки особистості правилам та нормам суспільної поведінки [1].

Успішне закінчення адаптаційного процесу дитини в умовах дошкільного навчального закладу характеризується: спокійним, бадьорим, веселим

настроєм дитини в момент розставання й зустрічей із батьками; урівноваженим настроєм протягом дня, адекватним ставленням до пропозицій дорослих, спілкуванням із ними за власною ініціативою; умінням спілкуватися з однолітками, не конфліктувати; бажанням їсти самостійно; спокійним денним сном у групі до призначеного часу; спокійним нічним сном, без передчасного просинання [2]. В іншому випадку виникає стрес (дезадаптованість), який супроводжується різноманітними коливаннями в соматичному стані і психічному статусі, що призводить до зниження ваги, частих респіраторних захворювань, порушення сну, зниженню апетиту, регресу мовленнєвого розвитку. У таких дітей низький рівень комунікативних, соціальних навичок та навичок самообслуговування. Їхня поведінка відзначається емоційними зрушеннями у вигляді істерик, плачу, невміння налагоджувати контакти з іншими дітьми групи та дорослими, порушення сну та апетиту.

У цілому ряді сучасних досліджень схарактеризовані труднощі адаптаційного процесу. Зокрема, Ж. Маценко відзначає деякі специфічні особливості дітей дошкільного віку. На його думку, легкому звиканню до нового середовища (температурного режиму, розпорядку життєдіяльності, предметного середовища) перешкоджає недосконалість здатності до пристосування та висока вразливість дитячого організму внаслідок його морфологічної та функціональної незавершеності. Через повільне підвищення працездатності нервової системи дітей дошкільного віку, необхідність різкої зміни способу життя потребує великого нервового напруження, яке спричинює стан психічного стресу [4].

Не сприяє легкій адаптації й така особливість дітей у цей віковий період, як висока емоційність. Необхідність розриву міцних зв'язків із близькими дорослими болісно переживається маленькою дитиною. Негативну роль у період адаптації відіграє також характерна для дітей раннього віку емоційна вразливість. Ця особливість яскраво виявляється в момент розлуки з батьками, які відчують хвилювання та негативні емоції, коли вперше залишають малюка в яслах. Це неминуче веде до порушення емоційного стану дитини.

Утім, ступінь труднощів звикання до нових умов життя залежить не лише від вікових, а й індивідуальних особливостей кожної дитини, що зумовлюються станом здоров'я, особливостями типу нервової системи (сила, рухливість, урівноваженість процесів збудження і гальмування), а також різними умовами життя та виховання в сім'ї. Особливе значення в період адаптації мають відмінності в характері спілкування дитини як із близькими, так і незнайомими дорослими до моменту вступу в дошкільний заклад. Почуття страху, недовіри, що виникають унаслідок відсутності в більшості дітей досвіду спілкування зі сторонніми людьми, на тлі гострої потреби в позитивно-емоційному спілкуванні з близькими дорослими є перешкодою для налагодження їхнього спілкування з вихователем.

Труднощі у спілкуванні з вихователем у період адаптації, як правило, посилюються низьким рівнем розвитку мовлення дітей. Пасивний словниковий запас перешкоджає розумінню словесних звертань педагога. Детренованість активного мовлення позбавляє дітей можливості висловлювати свої прохання, спричинює нерозуміння з боку вихователя потреб дитини і як наслідок – порушення психофізичного та емоційного комфорту малюка.

Труднощами адаптаційного процесу слід вважати відсутність у дітей звички виконувати доступні вимоги дорослих, досвіду участі у спільній з дорослими діяльності, що є провідною у виховному процесі дошкільного закладу. Поряд із зазначеними труднощами, що перешкоджають швидкій адаптації дітей до нових умов життя, відмітимо також відсутність у них самостійних ігрових дій. Довготривала змістовна гра відволікає малюків від думок про розлуку з близькими дорослими, сприяє більш швидкому звиканню до середовища, однак реальний рівень ігрових умінь дітей, що зводиться до примітивних маніпуляцій з іграшками, не сприяє легкому входженню в нові умови [4]. Труднощі, яких зазнають діти в період адаптації до дитячого закладу, викликають цілу низку негативних змін у їхньому емоційному стані, поведінці, стані здоров'я. Усе це знижує активність кори головного мозку, викликає різні розлади вегетативної системи. У деяких дітей може спостерігатися збліднення обличчя, зниження температури рук і ніг. Крім того, у більшості дітей в адаптаційний період спостерігається порушення сну, зниження апетиту, що спричиняє втрату ваги. Звичайно, усі ці розлади негативно позначаються на стані імунної системи.

Психолого-педагогічною наукою та виховною практикою встановлено, що перебіг адаптації залежить від індивідуально-типологічних особливостей дитини: легше адаптуються холерики, сангвініки, важче – флегматики і меланхоліки. Важко адаптуються до нових умов фізично та психічно незрілі діти. Ускладнюють адаптацію до дитячого садка такі прояви: емоційна неадекватність, соціальна некомпетентність та несоціалізована агресія, що супроводжується слабо розвиненими можливостями пристосування, опором навчальним та виховним впливам. За дослідженнями О. Кононко, складності адаптації старших дошкільників зумовлюються наявністю стійких стереотипів поведінки, соціального досвіду, що не завжди узгоджується з вимогами соціуму. Найпоширенішими проявами дезадаптації є: відсутність позитивної установки на відвідування дитячого садка, несформованість предметно-практичної діяльності (спілкування, ігрової діяльності), підвищена хворобливість, загальна загальмованість, різка зміна настроїв, часті вибухи роздратування й гніву, високий ступінь замкнутості, неадекватна самооцінка, стан тривоги, асоціальні форми поведінки, схильність до руйнівних дій, гіперактивність, необізнаність із конструктивними формами спілкування [3]. В одних випадках ці показники є чинниками дезадаптації, в інших – її наслідками. Можна прогнозувати, що локалізація та мінімізація особливостей адаптації, які її ускладнюють, з одного боку, та розвиток, активізація і стимулювання адаптивних ресурсів особистості – з другого, сприятимуть соціальній адаптації старших дошкільників.

Отже, аналіз наукових праць із проблеми адаптації дітей до умов дошкільного навчального закладу показав, що найчастіше вчені розглядають критерії адаптованості у площині фізіологічного (задовільний, незадовільний соматичний стани), психоемоційного (позитивний стан психіки, задоволеність, негативні емоції), соціального (пізнання нового середовища, умов, ефективність у сфері спілкування, діяльності) та психологічного (адекватність поведінки, включення у спільні ігри та діяльність з однолітками та дорослими) благополуччя. Критеріями успішної адаптації дошкільників до умов дошкільного навчального закладу визначено: позитивне емоційне

ставлення до його відвідування, мотиваційна готовність до відвідування дитячого садка, активність в ігровій діяльності.

Серед перспектив подальшої розробки окресленої нами проблеми на увагу заслуговує необхідність вивчення особливостей адаптації дітей дошкільного віку до малокомплектного дитячого садка в умовах сільської місцевості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва Н. К вопросу о социально-психологической адаптации / Н. Васильева // Дошкольное воспитание. – 2010. – № 8. – С. 16–18.
2. Ватутина Н. Д. Ребенок поступает в детский сад / Н. Д. Ватутина. – М. : Просвещение, 1983. – С. 7–88.
3. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості : навч. посібник / О. Л. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 256 с.
4. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок : Особливості психолого-педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу / Ж. Маценко // Психолог. – 2003. – № 17. – Вкладка.
5. Науменко Т. І. В дитячий садок прийшли новенькі (Соціальна адаптація дітей молодшого дошкільного віку) / Т. Науменко. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2002. – 72 с.

СВІТЛАНА БУРЦОВА

АДАПТАЦИЯ РЕБЕНКА К УСЛОВИЯМ ДОШКОЛЬНОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Исследованы отдельные аспекты проблемы адаптации ребенка к условиям дошкольного образовательного заведения. Определены виды адаптации и трудности адаптационного периода.

Ключевые слова: адаптация ребенка дошкольного возраста, виды адаптации, критерии адаптации, трудности адаптации.

SVITLANA BURSOVA

ADAPTATIONS OF UNDER-FIVES TO PRESCHOOL EDUCATIONAL ESTABLISHMENT AS PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

In the article the particular aspects of the problem of adaptation of the child to the terms of preschool educational establishment are exposed. Types of adaptation and difficulties of adaptation period are defined.

Keywords: adaptation of the child of preschool age, types of adaptation, adaptation, criteria of adaptation, difficulties of adaptation.

Одержано 1.10.2010 р., рекомендовано до друку 2.11.2010 р.